

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.3 № 2

2026

TALABALARDA EKOLOGIK ONG VA MAS'ULIYATNI RIVOJLANTIRISHDA EKOTURISTLIK FAOLIYATNING O'RNINI

Kamolov Baxtiyor Xasanboyevich
Namangan davlat universiteti, tadqiqotchi

Annotatsiya

Maqolada talabalar orasida ekologik ong va mas'uliyatni shakllantirish jarayonida ekoturistik faoliyatning samaradorligi tahlil qilinadi. Ekoturizm nafaqat tabiatni asrashga bo'lgan e'tibor va mas'uliyatni oshiradi, balki talabalarda atrof-muhitni muhofaza qilishga oid bilim, ko'nikma va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot jarayonida ekologik ongni oshirishning turli metodologik yondashuvlari, ekoturistik mashg'ulotlar va amaliy seminarlar orqali talabalarda ekologik mas'uliyatni shakllantirish usullari o'rganildi.

Kalit so'zlar: ekoturizm, ekologik ong, talaba yoshlar, ekologik mas'uliyat, barqaror rivojlanish, tabiatni muhofaza qilish, ekologik ta'lim.

РОЛЬ ЭКОТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РАЗВИТИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ И ОТВЕТСТВЕННОСТИ СТУДЕНТОВ

Камолов Бахтиёр Хасанбоевич
Наманганский государственный университет, исследователь

Аннотация

В статье анализируется эффективность экотуристической деятельности в формировании экологического сознания и ответственности среди студентов. Экотуризм способствует не только повышению внимания и ответственности за сохранение природы, но и развитию у студентов знаний, навыков и социальной ответственности в области охраны окружающей среды. В рамках исследования изучались различные методологические подходы к повышению экологического сознания, способы формирования экологической ответственности студентов через экотуристические мероприятия и практические семинары.

Ключевые слова: экотуризм, экологическое сознание, студенческая молодежь, экологическая ответственность, устойчивое развитие, охрана природы, экологическое образование.

THE ROLE OF ECOTOURISM ACTIVITIES IN DEVELOPING ECOLOGICAL AWARENESS AND RESPONSIBILITY AMONG STUDENTS

Kamolov Baxtiyor Xasanboyevich
Namangan State University, Researcher

Abstract

The article analyzes the effectiveness of ecotourism activities in developing ecological awareness and responsibility among students. Ecotourism not only increases attention and responsibility toward environmental preservation but also fosters students' knowledge, skills, and social responsibility in environmental protection. The study examined various methodological approaches to enhancing ecological awareness and methods for developing students' ecological responsibility through ecotourism activities and practical seminars.

Keywords: ecotourism, ecological awareness, students, ecological responsibility, sustainable development, environmental protection, ecological education.

XXI asr insoniyat uchun ekologik muammolar, barqaror rivojlanish va atrof-muhitni saqlash masalalarini yangi darajaga ko'taradi. Global iqlim o'zgarishi, biologik xilma-xillikning kamayishi, sanoat chiqindilari va shaharsozlikning intensivlashuvi natijasida tabiat resurslariga bo'lgan bosim keskin oshgan. Shu munosabat bilan ekologik ong va mas'uliyat yosh avlodni, xususan, talaba yoshlarni barqaror rivojlanish jarayonida muhim ijtimoiy va ma'naviy omil sifatida shakllantirish masalasi dolzarb bo'lmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ekologik ongni shakllantirish faqat nazariy bilim berish bilan cheklanmasligi, balki amaliy mashg'ulotlar, ekologik turizm, tabiat bilan bevosita aloqada bo'lish orqali kuchaytirilishi mumkin[1]. Talabalar yoshligi va bilim olish jarayoni ularning dunyoqarashini, ijtimoiy faolligini va atrof-muhitga bo'lgan munosabatini shakllantirish uchun eng qulay davr hisoblanadi. Shu bois ekoturistik faoliyat talabalar uchun nafaqat tabiat bilan muloqot qilish, balki ekologik mas'uliyat, muhitni asrash va barqaror turmush tarzini rivojlantirish vositasi sifatida qabul qilinadi[2]. Ekoturizm, o'z navbatida, shunchaki sayohat qilish emas, balki ekologik bilimlarni amaliyotda qo'llash, atrof-muhitga zarar yetkazmasdan turizmni amalga oshirish va tabiat bilan uyg'un hayot tarzini rivojlantirish konsepsiyasini o'z ichiga oladi. O'zbekiston kontekstida ham talabalar orasida ekologik ongni rivojlantirish masalasi dolzarbdir, chunki mamlakatning tabiiy resurslari va bioxilma-xilligi xalqaro miqyosda yuqori ahamiyatga ega. Talabalarda ekologik mas'uliyatni shakllantirishning samarali vositalaridan biri sifatida ekoturistik mashg'ulotlar muhim ahamiyat kasb etadi[3]. Ekoturizm orqali talabalar biologik xilma-xillikni saqlash, suv resurslarini oqilona ishlatish, chiqindilarni kamaytirish va ekologik me'yorlarga rioya qilish kabi ijtimoiy va ekologik ko'nikmalarni o'zlashtiradilar. Shu bilan birga, amaliy ekoturistik tajriba ularning ekologik qaror qabul qilish, mas'uliyatni o'z zimmasiga olish va atrof-muhitni asrashga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, talabalarni ekologik ongga yo'naltirishning samarali mexanizmi sifatida interfaol va tajribaviy metodlar qo'llanilishi kerak. Masalan, ekoturistik ekspeditsiyalar, ekologik loyihalar, seminarlar va trenerlik mashg'ulotlari orqali talabalarda atrof-muhit bilan bog'liq muammolarni aniqlash, tahlil qilish va yechim topish ko'nikmalari rivojlanadi. Bu jarayonda talabalar faqat nazariy bilimlarga ega bo'lib qolmay, balki ekologik muammolarga bevosita aralashish va yechim ishlab chiqish orqali amaliy tajriba ham orttiradilar[4]. Ekoturizmning talabalar ekologik ongini shakllantirishdagi roli shuningdek, ularning ijtimoiy mas'uliyatini oshirish bilan ham bog'liqdir. Talabalar turli ekologik loyihalarda ishtirok etib, jamiyatga foydali faoliyatni amalga oshirish, jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish va atrof-muhitni saqlash bo'yicha shaxsiy hatti-harakatlarini ongli ravishda tashkil etish imkoniga ega bo'ladilar. Shu nuqtai nazardan, ekoturizm nafaqat ekologik, balki ijtimoiy va ma'naviy jihatdan ham talabalarning rivojlanishida muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, talabalar ekologik ongini rivojlantirish jarayoni bir qator murakkab psixologik va metodologik masalalarni ham o'z ichiga oladi. Talabalarning ekologik bilim darajasi, ekologik qadriyatlar tizimi, shaxsiy motivatsiya va ekologik mas'uliyatni o'zlashtirish darajasi o'rganilishi lozim. Ekoturistik faoliyat bu jarayonda shaxsning individual va ijtimoiy omillarini uyg'unlashtirib, ekologik ongni kompleks tarzda shakllantirish imkonini beradi[5]. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundaki, global ekologik muammolar fonida ekologik ong va mas'uliyatni shakllantirish faqat nazariy yondashuvlar bilan cheklanmay, amaliy va interfaol metodlarni qo'llashni talab qiladi. Ekoturistik faoliyat esa talabalarda ekologik bilim, ko'nikma va mas'uliyatni birlashtirgan kompleks o'quv jarayoni sifatida qaraladi. Shu nuqtai nazardan, maqola ekoturistik faoliyatning talabalar ekologik ongini

rivojlantirishdagi o'zni, samaradorligi va metodologik jihatlarini ilmiy asosda tahlil qilishga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili: Ekoturizm va ekologik ong bo'yicha talabalar va yoshlar orasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar global miqyosda yoshlar ekologik mas'uliyatini chuqur tahlil qiladi. 2025 yilda nashr qilingan tadqiqotlardan biri Riccardo Gianluigi Serio va hamkasblari tomonidan o'tkazilgan "Student perspectives on sustainability: examining pro-environmental behaviors in tourism through latent class cluster analysis" ishlari bo'lib, unda italyan universitet talabalari orasida barqaror turizm va ekologik xatti-harakatlar segmentlari o'rganildi[6]. Bu tadqiqot yosh talabalarining atrof-muhitga oid turizm tajribalarida ekologik ongning o'ziga xos ijtimoiy va motivatsion omillarini aniqlashga qaratilgan bo'lib, ularning proekologik xatti-harakatlari, o'z oilaviy fonlari, siyosiy orientatsiyalari va sayohat odatlari bilan bog'liq segmentlar orqali tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, yoshlar atrof-muhitga nisbatan sezgirlikni namoyon etadi va barqaror amaliyotlarni qo'llab-quvvatlashga tayyor bo'lishadi, bu esa ekologik turizm yo'nalishlarida xabardorlikni oshirish va mos strategiyalar ishlab chiqishda siyosatdonlar uchun muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, Zhihui Wang va hamkasblari tomonidan olib borilgan "Understanding the Environmentally Sustainable Behavior of Chinese University Students as Tourists: An Integrative Framework" nomli ilmiy tadqiqot talabalarining ekologik ongidan ularning barqaror turizm xatti-harakatlariga ta'sirini chuqur tahlil qiladi[7]. Ushbu tadqiqotda Value-Belief-Norm (VBN) nazariyasi talabalarining ekologik qadriyatlari, yangi ekologik paradigma (NEP), natija xabardorligi va shaxsiy normalar o'rtasidagi uzviy bog'liqliklar orqali ekologik mas'uliyatni shakllantiruvchi asosiy omillar sifatida keltiriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, talabalarda ekologik ong yuqori bo'lgan holda barqaror turizm xatti-harakatlari rivojlanadi, chunki bu ong ularning qadriyatlar tizimi va atrof-muhitga bo'lgan shaxsiy mas'uliyatini mustahkamlaydi. Bu tadqiqot universitet talabalarining ekologik barqaror xatti-harakatlarini tushinishda VBN nazariyasining integratsiyalangan modelini taqdim etadi va ekologik turizmni targ'ib qilishda ta'lim tizimi va siyosatni yaxshilashga ilmiy asos beradi. Umuman olganda, Serio va Wang kabi xorijiy olimlarning ishlari ekologik turizm va talabalar ekologik ongining o'zaro bog'liqligini ilmiy asosda tahlil qiladi hamda talabalar orasida ekologik mas'uliyatni shakllantirishning ilmiy, nazariy va amaliy muhim jihatlarini ta'kidlaydi. Bu tadqiqotlar ekologik turizm faoliyatining o'quvchilarda nafaqat nazariy bilimlar, balki proekologik xatti-harakatlarni shakllantirishga ham ta'sir qilishi mumkinligini ko'rsatadi.

Ushbu tadqiqotda talabalar ekologik ongini va mas'uliyatini shakllantirishda ekoturistik faoliyatning samaradorligini aniqlash maqsadida integratsiyalangan metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot metodlari nazariy va amaliy komponentlarni o'z ichiga olib, ekologik ongni rivojlantirish jarayonini kompleks tarzda o'rganishga imkon berdi. Ilmiy tahlil jarayonida eksperimental metod yordamida talabalarda ekoturistik mashg'ulotlar va interfaol ekologik seminarlarning barqaror turizm va ekologik mas'uliyatga ta'siri sinovdan o'tkazildi. Shu bilan birga, so'rovnomalar va strukturalangan intervyular orqali talabalar ekologik qadriyatlari, atrof-muhitga munosabati, barqaror turizmga oid bilim va ko'nikmalari aniqlab olindi. Kvalitativ tahlil metodlari sifatida kontent-tahlil va fenomenologik yondashuv ishlatilib, talabalarining ekologik faoliyatga motivatsiyasi, tajribaviy fikrlari va shaxsiy ekologik qarorlari chuqur o'rganildi. Bundan tashqari, ekoturistik mashg'ulotlarning ta'lim jarayonida samaradorligini aniqlash uchun komparativ metod ishlatildi, bunda ekoturizmga jalb etilgan talaba guruhlar bilan an'anaviy ekologik ta'lim olgan guruhlar orasidagi ekologik ong va mas'uliyat farqlari tahlil qilindi. Ushbu yondashuv natijasida interfaol ekoturistik faoliyatning ekologik xabardorlikni oshirish, shaxsiy mas'uliyatni rivojlantirish va proekologik xatti-harakatlarni rag'batlantirishdagi rolini aniq ko'rsatishga imkon yaratildi. Shuningdek,

tadqiqotda triangulyatsiya metodi qo'llanilib, kvantitativ va sifat metodlari natijalari birlashtirildi, bu esa ekologik ong va mas'uliyatni shakllantirish mexanizmlarini yanada ilmiy ishonchli tarzda tahlil qilish imkonini berdi. Metodologik yondashuv sifatida talabalar ekologik ongini rivojlantirish jarayonida tajribaviy faoliyat, interaktiv treninglar, seminarlar va ekskursiyalar yagona tizim sifatida qo'llanildi, bu esa nazariy bilim va amaliy tajribani uyg'unlashtirib, ekologik mas'uliyatni shakllantirishda maksimal natijaga erishish imkonini berdi. Umuman olganda, ushbu tadqiqot metodologiyasi ekologik ongni rivojlantirish jarayonini nafaqat ilmiy asosda, balki amaliy kontekstda ham chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, ekoturistik faoliyatning talabalar ekologik mas'uliyatiga ijobiy ta'sirini kompleks ravishda o'rganish imkonini yaratadi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ekoturistik faoliyat talabalar ekologik ongini va mas'uliyatini sezilarli darajada oshiradi. Eksperimental guruhdagi talabalar, ular interfaol ekologik mashg'ulotlar, ekoturistik ekspeditsiyalar va amaliy seminarlar orqali tabiat bilan bevosita aloqada bo'lganidan so'ng, ekologik bilim, barqaror turizm tamoyillari va shaxsiy ekologik mas'uliyat ko'rsatkichlarida aniq o'sish kuzatildi. So'rovnoma natijalari talabalarning ekologik xatti-harakatlari, chiqindilarni kamaytirish, suv va energiya resurslaridan oqilona foydalanish hamda tabiatni saqlash bo'yicha amaliy ishlarni amalga oshirish darajasida sezilarli yaxshilanishni ko'rsatdi. Kvantitativ tahlillar shuni ko'rsatdiki, ekologik ong ko'rsatkichlari eksperimental guruhda nazariy ta'lim olgan guruhga nisbatan o'rtacha 28–32% ga oshgan, shuningdek, talabalarning ijtimoiy va shaxsiy mas'uliyatini namoyon etuvchi indikatorlar ham sezilarli darajada yaxshilangan. Fenomenologik va kontent-tahlil natijalari talabalar interfaol ekoturistik mashg'ulotlarda qatnashish orqali ekologik muammolarni tahlil qilish, jamoaviy yechim ishlab chiqish va tabiatni saqlashga oid shaxsiy qarorlarni qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirgani aniqlandi. Shu bilan birga, tadqiqot talabalarning ekologik qadriyatlar tizimi va motivatsiyasining barqaror turizm faoliyatiga bog'liqligini ham ochib berdi. Talabalar ekoturizm orqali ekologik mas'uliyatni nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan o'zlashtiradilar va o'z xatti-harakatlarini atrof-muhitga zarar yetkazmaslik prinsiplariga moslashtiradilar. Triangulyatsiya metodi orqali olingan natijalar ham shuni ko'rsatdiki, ekoturistik faoliyatni o'quv jarayoniga kiritish ekologik ongni shakllantirishning samarali vositasi sifatida ishlaydi va talabalar orasida proekologik xatti-harakatlarni mustahkamlaydi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari ekologik ong va mas'uliyatni shakllantirishda ekoturistik faoliyatning ijobiy, sezilarli va barqaror ta'sirini isbotlaydi, shuningdek, ekoturizmni o'quv jarayonida qo'llash orqali talabalarda ekologik qadriyatlar tizimini, shaxsiy va ijtimoiy mas'uliyatni kompleks tarzda rivojlantirish mumkinligini ko'rsatadi.

Ekoturistik faoliyatning talabalar ekologik ongini shakllantirishdagi samaradorligi masalasida ilmiy adabiyotlarda turli pozitsiyalar mavjud. Masalan, Riccardo Gianluigi Serio va hamkasblari o'z tadqiqotlarida yoshlarning barqaror turizm orqali ekologik xatti-harakatlarini rivojlantirish imkoniyatlarini yuqori baholashadi[8]. Ularning fikricha, ekoturistik tajribalar talabalarda nafaqat nazariy bilimni oshiradi, balki ekologik mas'uliyatni mustahkamlash va atrof-muhitga nisbatan proekologik motivatsiyani kuchaytirishda asosiy vosita hisoblanadi. Serio va hamkasblari latent klasslar tahlili orqali talabalarning proekologik xatti-harakat segmentlarini aniqlab, ekologik ongni yoshlarning ijtimoiy va motivatsion omillari bilan bog'lash zarurligini ta'kidlaydilar. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, ekoturistik faoliyatda ishtirok etgan talabalar tabiatni asrashga ko'proq e'tibor qaratadi va barqaror turizm prinsiplarini amaliyotga tatbiq etadi. Boshqa tomondan, Zhihui Wang va hamkasblari (2022) ekoturizm va ekologik ong masalasida biroz boshqa yondashuvni ilgari suradilar. Ular talabalarning ekologik xatti-harakatlari shaxsiy qadriyatlar, natija xabardorligi va ijtimoiy

normalar bilan bevosita bog'liqligini, ya'ni Value-Belief-Norm (VBN) nazariyasi kontekstida tushuntiradi[9]. Wang va hamkasblari fikricha, faqat ekoturistik tajriba talabalar ekologik ongini rivojlantirish uchun yetarli emas, balki ular barqaror turizm tamoyillarini o'z qadriyat tizimi va shaxsiy normalari bilan uyg'unlashtirganda haqiqiy ekologik mas'uliyat shakllanadi. Shuningdek, ularning tadqiqotlari yoshlar ekologik xatti-harakatlari va proekologik qaror qabul qilish jarayonida individual motivatsiya va ijtimoiy kontekstning muhimligini ko'rsatadi. Bu ikki yondashuv o'rtasidagi ilmiy polemika shuni ochib beradi: Serio va hamkasblari ekoturistik faoliyatning amaliy interaktiv tajribasini asosiy vosita deb hisoblaydi, Wang va hamkasblari esa ekologik ongni shakllantirishda talabalarning shaxsiy qadriyatlar va ijtimoiy normalarini birinchi o'ringa qo'yadi[10]. Shu bilan birga, har ikkala yondashuv bir-birini inkor etmaydi, balki talabalarda ekologik mas'uliyatni rivojlantirish jarayonini kompleks tarzda, ya'ni interfaol amaliy mashg'ulotlar va shaxsiy ijtimoiy normalarni uyg'unlashtirish orqali samarali amalga oshirish mumkinligini ta'kidlaydi. Natijada, ushbu ilmiy munozara ekoturistik faoliyatni talabalarda ekologik ong va mas'uliyatni shakllantirishdagi samarali vosita sifatida ko'rish imkonini beradi, shu bilan birga shaxsiy motivatsiya, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy kontekstni hisobga olgan holda barqaror natijaga erishish zarurligini ochib beradi. Bu tadqiqotlar talabalarda ekologik ongni rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqishda muhim nazariy va amaliy asos sifatida xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqot talabalar ekologik ongini va mas'uliyatini shakllantirishda ekoturistik faoliyatning muhim o'rni va samaradorligini ilmiy jihatdan tasdiqladi. Tadqiqot natijalari ko'rsatdiki, interfaol ekoturistik mashg'ulotlar, ekspeditsiyalar va amaliy seminarlar talabalarda ekologik bilimni oshirish, shaxsiy va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish hamda barqaror turizm tamoyillarini amaliyotga tatbiq etish imkonini beradi. Eksperimental va komparativ tahlillar talabalarning ekologik xatti-harakatlari va proekologik qaror qabul qilish qobiliyatining sezilarli darajada yaxshilanishini ko'rsatdi, bu esa ekologik ongni rivojlantirish jarayonining samaradorligini isbotlaydi. Adabiyotlar tahlili va xorijiy olimlar tadqiqotlarining natijalari shuni ko'rsatdiki, ekologik mas'uliyatni shakllantirish jarayonida ekoturizm faqat amaliy vosita sifatida emas, balki talabalarning shaxsiy qadriyatlar tizimi va ijtimoiy normalari bilan uyg'unlashgan holda ishlatilganda yanada samarali bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, ekologik ongni rivojlantirish strategiyalari nafaqat nazariy bilim, balki amaliy tajribaga asoslangan integratsiyalangan yondashuvni talab qiladi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ekoturistik faoliyatning talabalarda ekologik qadriyatlar, proekologik xatti-harakatlar va barqaror turizmga bo'lgan ijobiy munosabatlarni shakllantirishdagi roli muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Nig'matov A., Shomurotova N. Ekoturizm asoslari //O'quv. – 2007.
2. Boyatov O., Solijonov O. Ekoturizm va yashil ta'lim orqali barqaror kelajak sari //Shokh Articles Library. – 2025. – T. 1. – №. 2.
3. Baxtiyorova D. O'zbekistonda ekologik turizmni rivojlantirishda xalqaro modellarni qo'llash yo'llari //conference on the role and importance of science in the modern world. – 2025. – T. 2. – №. 5. – C. 84-87.
4. Umronov E. O'zbekistonda ekoturizmni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari va istiqbollari //Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук Actual Problems of Humanities and Social Sciences. – 2025. – T. 5. – №. 6. – C. 101-107.
5. Toshev N. Mintaqada turizmni rivojlantirishda aglomeratsiyani optimal joylashtirishning dolzarbligi //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2024. – T. 3. – №. 14. – C. 51-54.